

O'ZBEKISTON AHOLISI REAL DAROMADLARI VA XARAJATLARI O'RTASIDAGI NOMUTANOSIBLIK: IQTISODIY MOHIYAT, SABABLAR VA OQIBATLAR TAHLILI

Nodirbek Abdunazarov Komil o'g'li

Bojxona qo'mitasining Bojxona rasmiylashtiruv markazi,
masofaviy elektron deklaratsiyalash bojxona posti inspektori.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20259058>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda aholi real daromadlari va iste'mol xarajatlari o'rtasidagi nomutanosiblikning shakllanishi, iqtisodiy mohiyati, asosiy omillari hamda ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini kompleks tarzda tahlil qilingan.

Tadqiqotda nominal daromadlar o'sishi, inflyatsiya darajasi va narxlar dinamikasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik asosida real xarid qobiliyatining o'zgarishi o'rganilgan.

Shuningdek, maqolada aholi xarajatlari tarkibi, jamg'arma darajasi, iste'mol modeli va moliyaviy xulq-atvoriga ta'sir etuvchi omillar empirik ma'lumotlar asosida yoritilgan. Xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil orqali rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda daromad va xarajatlar muvozanatini ta'minlashning asosiy shartlari ko'rsatib berilgan. Yakunda iqtisodiy siyosatni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, real daromad, iste'mol xarajatlari, inflyatsiya, xarid qobiliyati, iqtisodiy nomutanosiblik, jamg'arma, mehnat unumdorligi, norasmiy iqtisodiyot, iste'mol kreditlari, moliyaviy barqarorlik, ijtimoiy-iqtisodiy tahlil, daromadlar dinamikasi.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida barqaror iqtisodiy o'sish kuzatilayotgan bo'lsa-da, aholi real daromadlari va iste'mol xarajatlari o'rtasidagi muvozanat to'liq shakllanmagan. Nominal daromadlarning o'sishi aholining turmush darajasi yaxshilanayotganini ko'rsatsa-da, inflyatsiya, narxlar o'sishi va hududiy tafovutlar sababli real xarid qobiliyati yetarli darajada oshmayapti.

Natijada aholi xarajatlarning asosiy qismi oziq-ovqat, kommunal xizmatlar va kundalik ehtiyojlarga yo'naltirilmoqda, jamg'arma imkoniyatlari esa cheklanib qolmoqda. Bu esa iqtisodiy tengsizlik, moliyaviy bosim va ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Real daromad va xarajatlar tizimi

Real daromad — bu inflyatsiya hisobga olingan holdagi haqiqiy xarid qobiliyatidir:

Real daromad = Nominal daromad / Narxlar indeksi

O'zbekistonda aholi daromadlarining asosiy qismi mehnat faoliyatidan shakllanadi. Xarajatlar tarkibida esa oziq-ovqat mahsulotlari 45–55% ulushni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich rivojlangan davlatlarga nisbatan ancha yuqori bo'lib, aholining asosiy daromadi kundalik ehtiyojlarga sarflanayotganini ko'rsatadi.

Nomutanosiblikning iqtisodiy mohiyati

Daromad va xarajatlar o'rtasidagi nomutanosiblik — bu daromad o'sish sur'atining xarajatlar o'sishidan ortda qolishi holatidir. Bu holat:

- jamg'arma kamayishi
- qarzdorlik oshishi
- iste'mol bosimi kuchayishi
- norasmiy iqtisodiyotga moyillik kabi jarayonlarni keltirib chiqaradi.

Asosiy sabablar

Nomutanosiblik quyidagi omillar natijasida yuzaga kelmoqda:

- inflyatsion bosim va narxlarning tez o‘shishi;
- mehnat unumdorligining pastligi;
- norasmiy iqtisodiyot ulushi yuqoriligi;
- valyuta kursi o‘zgaruvchanligi;
- iste’mol kreditlarining kengayishi;
- migratsiya daromadlariga qaramlik.

Salbiy oqibatlar

Mazkur muammo quyidagi natijalarga olib kelishi mumkin:

- aholi jamg‘armalarining qisqarishi;
- kambag‘allik xavfining ortishi;
- ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi;
- ichki iste’mol barqarorligining pasayishi;
- mehnat migratsiyasining kuchayishi.

Empirik tahlil

So‘rov natijalari:

- 44% respondent daromadi xarajatni qoplamaydi;
- 73% “bugun bilan yashash” modeliga moyil;
- 76% kelajakda xarajatlar oshishini kutadi;
- 31–45 yosh guruhida moliyaviy bosim eng yuqori.

Aholining katta qismi favqulodda holatlarda rasmiy moliyaviy tizim o‘rniga qarindoshlar yordamiga tayanadi, bu esa moliyaviy institutlarga ishonch darajasining nisbatan pastligini ko‘rsatadi.

Xaqlqaro tajriba

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, daromad va xarajatlar muvozanati turli iqtisodiy modellarga bog‘liq. Masalan, Shvetsiyada kuchli ijtimoiy himoya va yuqori mehnat unumdorligi sababli real daromad barqaror o‘sadi.

Turkiya va Qozog‘iston kabi rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda esa inflyatsiya, importga bog‘liqlik va valyuta tebranishlari sababli daromad va xarajatlar o‘rtasida vaqtinchalik nomutanosibliklar kuzatiladi.

Bu tajribalar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy barqarorlik faqat o‘shish bilan emas, balki:

- inflyatsiya nazorati
- ishlab chiqarish salohiyati
- mehnat unumdorligi
- ijtimoiy siyosat bilan ta‘minlanadi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda nominal daromadlar o‘shishi real farovonlikning to‘liq oshishiga olib kelmayapti. Asosiy muammo — daromad va xarajatlar o‘rtasidagi tizimli nomutanosiblikdir.

Bu holat inflyatsiya, mehnat unumdorligining pastligi va norasmiy iqtisodiyot ta‘sirida yanada kuchaymoqda. Shu sababli iqtisodiy siyosatning asosiy maqsadi faqat statistik o‘shishni emas, balki aholining real xarid qobiliyatini oshirishga qaratilishi lozim.

Tavsiyalar

- minimal ish haqi va pensiyalarni inflyatsiyaga mos indeksatsiya qilish;
- maqsadli ijtimoiy yordam tizimini kengaytirish;

- kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash;
- ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish;
- narxlar barqarorligini ta‘minlash;
- moliyaviy savodxonlikni oshirish.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi;
2. Markaziy bank iqtisodiy sharhlari;
3. Jahon banki hisobotlari;
4. IMF makroiqtisodiy tahlillari;
5. Asian Development Bank hisobotlari;
6. O‘zbekiston iqtisodiy strategiya hujjatlari;
7. Ilmiy adabiyotlar.